

OBZOR NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ

Časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým.

Orgán Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a Vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko.

Domovní práce a její úprava státem.

Dr. Eugen Schwiedland.*)

V následujícím chceme promluvit o vzniku průmyslu skladového čili domácího (domovního), pojednati o jeho sociálních vadách a přihlédnouti ke způsobu jeho upravení státem.

I. Vznik skladového průmyslu děje se ze samostatných řemesel ode dávna. Co se stal možným odbyt průmyslových výrobků na veliké vzdálenosti, nastal v nesčetných řemeslech vývoj v tom směru, že maloživnostenský podnikatel zcizuje své výrobky orgánu kupeckému. Orgán tento přichází výhradně sám ve styk se zákazníky, orgán výroby však samostatného odbytu pozbude.

V jednotlivých městech přístavních nastává tato přeměna již v středověku, ve velkých italských industriích vývozních v 13. stol. Řemeslník ztrácí styk se spotřebiteli nebo posledními překupníky a upadá v závislost jediného odběratele, kupce čili »skladaře«. Se zlepšením cest, zrušením vnitřních cel, s rozvojem tržního obchodu a s přibývajícím bezpečností obchodu, zkrátka, s možností velkého odbytu dokonává se toto přetvoření řemesla i jinde v četných velkých živnostech, tak ve všech odvětvích tkalcovství. V střední Evropě jsou epochami této přeměny století 16.—18. a vynikající měrou přítomnost.

Přibývajícím usnadňování dopravy a rychlý vzrůst moderních velkoměst otevřel totiž v tomto století možnost velkého odbytu pro řadu živností, jež dříve toliko na objednávku zákazníků pracovaly, jako na př. truhlářství v městech, krejčovství, obuvnictví. Nyní stalo se možným zaopatřovati těmito řemeslnickými výrobky národy na nižších stupních kulturních a s druhé strany vyráběti do zásoby i pro vždy živou potávku moderního velkoměsta. S vážnutím za-

hraničního odbytu mohlo pak tím důkladněji podmaněno býti tuzemsko, město jako venkov, pro výrobky řemesla, jež takto do zásoby byly zhotoveny.

Orgány, jež v takových případech přejímaly funkci rozprodeje, byly kupci; oni přiměli řemeslníky, aby jim své výrobky dodávali. Pracovní síly pak z venkova ve velkém počtu do městských maloživností proudící nenalézají po svém výcviku u mistra namnoze již zaměstnání v dílně mistrově, nýbrž stávají se dělníky domovními. Vráťvše se do města anebo domovských vsí, pracují pro sklady, vývozní domy a i pro mistry v městě — neboť i tito tlakem soutěže jsou namnoze nuceni přejímati úlohu skladařů, aby tím snížili výrobní náklady produktů a usnadnili si existenci. Skladař, lidi mimo dům zaměstnávající, přejímá funkce podnikatelské, udílí výrobcům příkazy, skupuje jejich výrobky a dodává (bezplatně nebo proti súčtování) často i vzory, ano i suroviny a stroje.

Tento vývoj byl nepochybně podporován přesuny poměrů společenských; neboť s tím souvisí, že jisté živnosti v moderním velkoměstě se tak snadno odloučily od hospodářství domácího. Dále spolupůsobila k jeho rozšíření i láce výrobků nových, na základě skladnictví vzniklých živností, a zdržovala od vlastní výroby. Zhotovování prádla a šatstva odlučovalo se víc a více z kruhu činnosti domácí. Hospodyně, která ve středověku muži šaty šila, objednávala dnes sama svůj vlastní oblek i prádlo u konfektionáře. Tento koupí látky, provede ve vlastní režii toliko práci střihačskou a předává nastřihání podšívek, přípravu ostatních příslušenství, jakož i šití podmistrům (mimo dům). Na témž podkladě vznikly luxusní průmysly, jako výroba galantního zboží z bronzy nebo z kůže, jež obchodník ve vnitřním městě prodává a malomistr v předměstí (přímo za mzdu anebo pro volný prodej obchodníkovi) vyrábí.

Příkladem takových, v závislost od orgánů prodeje upadlých živností jsou dnes četné podstatně pro export pracující městské živnosti (na př.

*) »Das Leben«, duben 1897, str. 123—134. Přeloženo se svolením autorovým.

vídeňský průmysl perleťový), dále košíkářství, které dodává bazarům a j. obchodům, pletařství a vyšívání, které prodává výrobky své velkým překupníkům, výroba slunečníků, zboží pleteného a háčkovaného, průmyslových maleb a p.

Zároveň šíří se však též průmysl domácí nebo skladový na venkově. V místech, kde podobné práce dříve vůbec prováděny nebyly anebo aspoň ne k účelům výdělkovým, bývají nyní lidé naváděni k pletení košíků, knoflíkářství, k pletení na stroji nebo výrobě sítěk vlasových, a jejich výrobky rozesílá skladař, který jest agentem nebo obchodníkem v městě, na překupníky a spotřebitele v říši nebo v cizině.

Tento rozvoj domácího průmyslu jest tak mohutný a všeobecný, že obchodní komora v Paříži mohla tam r. 1860 zjistiti 55.000 takovýchto dělníků skladových, že r. 1882 dle německé statistiky živnostenské na př. v Berlíně zaměstnáno bylo přes 35.000 lidí v takových živnostech a že r. 1890 dle ostatně velmi neúplného sčítání dolno-rak. obch. a živn. komory ve Vídni jen od 891 větších skladních obchodů na 21.000 malomistrů a dělníků bylo zaměstnáno.

Ale i velkopřůmysl zaměstnává namnoze domovní dělníky, jako tkalcovství a pletařství. Faktor rozdílí do roztroušených chat dělníků venkovských přízi a sbírá tkanivo, jež potom ještě často posílá se k barvení, appretování, adjustování a zabalení do městského kontoáru firmy.

Známou formou přechodu mezi dom. průmyslem a továrnou jest v Rakousku faktorství, které shledáváme v rozličných krajinách Čech a Slezska. Venkovské obyvatelstvo z okolí přichází tu do provozovny dozorce továrníkova, »faktora«, pracovat na strojích tam postavených; to jsou však decentralisované tovární závody, jež nemohou již platiti za práci domovní.

Jinou specialitou Rakouska, kterou však sdílí s celou vých. Evropou, jsou ode mne tak nazvané lokalisované živnosti*) venkovské, ony živnosti, jež v určitých místech většinou anebo aspoň velmi značnou částí obyvatelstva tradicionálně pro přesporní prodej jsou provozovány. I tyto živnosti upadají často v odvislost od skladaře, který zboží skupuje a rozprodává a někdy i suroviny dodává a vzorky poskytuje. Tak trvá v Doln. Rakousích v Ybbsitzu tradicionálně výroba rozličných nástrojů ze železa a ocele, jejíž skladaři dříve výhradně ve Vejdově n. Y. sídleli a tam obchod se železem, avšak též s výrobky kovářů obstarávali.**)

*) Sr. Schwiedland: Die Entstehung der Hausindustrie mit Rücksicht auf Österreich ve vídeňské Zeitschrift für Volksw., Socialpolitik u. Verwaltung, 1892, str. 154. nn, dále Schwiedland: Klein Gewerbe u. Hausindustrie in Österreich, Lipsko 1894, sv. I. str. 43—62.

**) Tyto venkovsky lokalisované živnosti jsou zvláště časté v Haliči: jejich typy jsou: provaznictví v Ra-

Všechny uvedené formy skladového průmyslu ukazují nám živnostenské výrobce, kteří v odbytu svého zboží jsou nesamostatnými, ježto nepřicházejí ve styk s konsumenty, nýbrž odvádějí své výrobky na prostředkovatele: tovarníky, mistry, obchodníky nebo agenty těchto.

Můžeme tudíž říci, že tito skladoví dělníci zhotovují své zboží mimo provozovny vlastních podnikatelů.

S tím souvisí, že tito výrobci pracují dosud ještě naveskrz s prostředky maloživnostenské techniky.

Významným a charakteristickým sociálním důsledkem této výrobní organizace jest dále ekonomická slabost, jakož i hospodářská a sociální odvislost, v jaké tito skladoví mistři a dělníci nalézají se od svých skladařů.

Chceme-li tedy podati definici systému skladového, nebo domácího-průmyslového, můžeme říci: průmysl skladový čili domácí představuje obdělávání nebo spracovávání surovin živnostenskými výrobci, kteří, v odbytu svých výrobků nesamostatni, naproti zprostředkovatelům odbytu v ekonomické a sociální odvislosti se nalézají a vně provozoven těchto pro celé provozování podstatných orgánů své výrobky pomocí maloživnostenské techniky zhotovují.

II. Jaký úsudek máme nyní pronésti o tomto systému se stanoviska sociálního?

Můžeme jej posuzovati s trojího hlediska, s hlediska továrny, maloživností a dělnictva — anebo, chceme-li zaujmouti jiné stanovisko, s hlediska skladaře, závodů jím konkurencovaných a dělníků. Pokusme se obě tato hlediska sloučiti.

Pozorujeme li nejprve obor, v němž dom. průmysl největšího rozšíření dosáhl, maloživnosti, můžeme o těchto zajisté říci, že ze dvou stran jsou ohroženy. Především stojí naproti nim nepřátelsky továrna, pokud vyrábí zboží, jež dříve po maloživnostensku bylo zhotovováno, anebo zboží, jež, ačkoliv jinakého způsobu, přece výrobky maloživnostenské zatlačuje. Také dává továrna namnoze prováděti živnostenské práce ve vlastní režii jako živnosti pomocné (domácí

dymně, osadě s 2000 obyv. okresního hejtmanství Jaro-slavského, kde asi 60 rodin provaznických jest usazeno, nebo tradicionelní výroba kožíků z ovčích a kozích koží pro sedláky a maloměstáky v St. Sandci, v Tysmieni u Stanislavi, v Kulikowě a Makowě. Rovněž tak kvete v Krajině výroba hliněného zboží jako malo-živnost v okresu radolfském, keršckém, radmannsdorf-ském a kamnickém, kde nedávno v místech Gmainca, Mlaka a Podborst s obyv. 496 duší bylo 46 samostat-ných bednářů. Největší rozšíření měly však obuvnické vsi, jichž jest ještě mnoho v Krajině, Uhrách, na Mo-ravě, v Čechách a v Haliči. Mnohé z těchto lokaliso-vaných živností proměnily se v skladové průmysly. Tak vznikli v jednotlivých »obuvnických místech« Haliče skladaři z obchodníků v kožích, jakož i z jednotlivých obuvníků, kteří obstarávají z počátku vzdálenější od-byt pro své menší soudruhy, dovedou se však znenáhla učiniti nepostradatelnými, t. j. stávají se obchodníky a krutými skladaři výrobců.

sedlářství a pod., natěračství v továrnách na vagony, bednářství v pivovarech atd.).

S druhé strany doléhá na řemeslo průmysl domácí. Soutěž hynoucích mistrů, těch, kteří z ruky do úst žijí, při nichž prodeje z nouze jsou na denním pořádku, jest v mnohých živnostech u malomistrů dnes právě tak a ještě více předmětem obavy, než v jiných oborech soutěž velkopřůmyslu. Boj proti továrně jest z velké části již zcela ukončen, utlačování skladařem trvá však ještě v plné síle nepřetržitě.

Tato soutěž chudoby kapitálové nabyla váhy zvláště v těch maloživnostech, které dodávají městským kupcům, agentům a zprostředkovatelům nebo vývozcům, tedy zvláštním orgánům odbytu. Je to snadno pochopiti: v živnostech, kde výrobce ještě přímo se stýká se spotřebitelem, nemá prodej pod cenou vzhledem k nepatrnosti odbytu na jednotlivého zákazníka daleko toho významu jako tam, kde děje se hromadný odbyt na jednotlivé odběratele. Levný konkurent stává se nebezpečným jen při odbytu velkém, jakož i tehdy, stane-li se velkopřůmyslníkem, kdež však máme před sebou soutěž mocnějšího kapitálu a nikoliv již bezkapitálovosti, jako při průmyslu domácím.

Mistři spatřují tedy v skladové práci více a více příčinu svého úpadku. A to je správně pro truhlářství, výrobu nástrojů dechových a smyčcových, malbu vějířů, hračkářství, kožešnictví, obuvnictví, krejčovství atd. V mnohých živnostech domácí-průmyslový rozklad z největší části již nastal, jako v dešníkářství a prýmkářství. Zde lze mysliti, že většina podnikatelů považuje práci mimo dům za chvalitebné zařízení, zvláště stojí-li v boji proti továrně (pletařství, tkalounkářství); avšak v živnostech dříve jmenovaných, kde jest boj ještě nerozhodnut a není zjištěno, kdo se stane skladařem a kdo domovním dělníkem, pocituje většina udržujících se dosud mistrů soutěž domovní práce nanejvýš nemile a projevuje se přání, aby soutěži neoprávněných, ceny stlačujících živnostníků a zaměstnávání dělníků mimo dům jednotlivými podnikateli přítrž byla učiněna.

Odpomoc, která hned předem zdá se možnou, zařizování skladů surovin a společných družstev prodejních, ke zlevnění výroby pro mistry řemeslnické, objevuje se ve skutečnosti až příliš často nepraktickou. Takovéto podniky ztroskotávají se totiž, byly-li i překonány často značné obtíže jejich utvoření, snadno na nedostatku iniciativy, duševní čilosti, kupeckého vzdělání a často i na nemajetnosti malých a dokonce i středních mistrů; nelze tudíž popřít, že tato svobodná družstva hospodářská mohou dojíti významu vždy jen pro menšinu a elitu živnostnictva, pro lidi, kteří duševně a mravně zvláště, a hmotně aspoň poněkud vynikají.

Výhody, s provozovací formou skladové práce spojené, jichž požívá skladař ve srovnání s ře-

meslnickým mistrem staré školy anebo s továrníkem, jsou: poměrná nízkost nutného kapitálu k provozování potřebného a svrnutí rizika klešajících konjunktur.

Mistr, který se obrátí ke skladařství, nepotřebuje totiž více kapitálu, než představují prostředky pracovní, jež domovnímu dělníku předává, a než občasné vyžaduje opatřování surovin a mzda. Přechodem ke skladařství ušetří tedy nájemné, osvětlování a vytápění pro místnosti pracovní. Často odpadá docela i dodávání pomůcek pracovních, a i surovinu obdrží podnikatel druhdy na úvěr. Snad právě proto, aby mohl založiti sklad, větší zisk pojišťující. Tak podniká krejčovství mají většinou sami vlastní potřebné stroje šicí a dodávají z vlastního nití a jehly; rovněž tak dodávají domovní dělníci perletářství místnosti, mají anebo najímají si většinou sami soustruh a brus a opatřují i ostatní (rychle opotřebovávané) nástroje a jiné pomůcky (hadry a kyseliny).

Totéž můžeme opakovati, pozorujeme-li obvod, v němž skladová práce soutěží s továrnou. Skladařství »výrobci« tkaniv, kteří hedvábné a jacquardové vzorky venkovským tkalcům vydávají, látky pak zvláštními podniky barví a apretovati dávají, uspoří naproti továrníkům hedvábného zboží: náklady stavby, udržování a amortisace resp. nájmu tovární budovy, náklady parostrojů nebo jiného motoru i transmisního mechanismu, náklady jejich obsluhy, opatření eventuelně potřebných strojů rezervních, konečně cenu za opatření složitých (železných) mechanických stavů samých, jež stojí 6krát a 8krát tolik co stav ruční. Vidíme tedy, jak výhody spojené se skladem zde ve zvětšené míře se opakují.

Tato úspora zařizovacího kapitálu nabývá ovšem zvláštní důležitosti v živnostech, jež pravidelně nastávajícímu váznutí nebo častějším krizím jsou vydány, anebo jejichž odbytiště jest tak skrovné, že by při čilejší výrobě po jistou část roku musela nastati přestávka pracovní. Skladař může se, poněvadž jeho v podniku vázaný kapitál jest jen nepatrný, v dobách absolutního váznutí práce živnosti vzdáti, netrpě ztrátami, jež plynou pro továrníka z úbytku úroku, z investovaného, nečinného kapitálu. I maloživnostenský mistr, jehož živnost podrobena jest změnám »saisons«, nepotřebuje jakožto skladař držeti dílny, jež by mu mimo saisonu, jako krejčímu zakázkovému, zůstávaly prázdné. Skladařský »výrobce« tkaniv nevydá polorolníkům nebo městským dělníkům, jež po domácímu zaměstnává, prostě osnovy; krejčí podrží pouze střihače a zkoušeče, a podmistři v době saisons přibraní musejí se v mrtvé době starati o zaměstnání u vývozců a prodejních skladů se šatstvem.

Než skladař ušetří i na kapitálu provozovacím. Nepotřebuje zařízení, jichž vyžaduje ochrana

dělnictva a neplatí často žádných příspěvků pro dělnické pojišťování. Pojištění úrazové je často právně vyloučeno, jestliže lidé částečně mimo dům jsou zaměstnání, pojištění nemocenské zase vyloučeno je druhdy zatajením sil pomocných.

Na venkově odpadají příspěvky k děln. pojištění samy sebou, jestliže úřad dělníky jako samostatné živnostníky pojímá a registruje. Skladář venkovských dělníků ujde dále vždy přiměřené dani živnostenské, poněvadž dělníci domovní, kde k dani jsou přinuceni, břímě daňové z vlastního nesou; i v městě požívá skladářský živnostník v největší části případů značných výhod co do zdanění, ježto počet jeho dělníků domovních jen jemu samému je znám.

Avšak i zákazy děln. zákonodárství ochranného nejsou pro skladáře nepřekročitelný. Předpisy o maximální době pracovní, nedělním klidu, obmezení práce dětské a ženské od dělníků domovních, právem nebo fakticky, nejsou zachovávány. Pomůže-li pak po případě při práci žena, děti a čeleď, může pracovní výkon často velmi značně býti rozmnožen. U jednoho stavu tkalcovského může býti střídavě zaměstnáno několik členů rodiny. Staříčský děd tká od šefičího se jitra až do prvních hodin dopoledních, na to vystřídá jej otec a zatím, co tento činí přestávku ke zotavení, pracuje zase žena. Skladářství tedy ve vyvinuté své formě obsahuje v sobě dle okolností vynikající »pružnost« v míře výkonů, následek to snadnosti, s jakou se při této formě výrobní jak počet dělnictva, tak i množství práce jednotlivci přidělené, dá rozmnožiti anebo zmenšiti. Volný poměr, v němž jest skladář ke svým domovním dělníkům, umožňuje s druhé strany počet dělníků beze všeho dle dočasné potřeby obmeziti. Touto pružností se však pronikavý ráz t. zv. saisons jen ještě zostřuje.

Výhody skladového provozování jsou tedy pro podnikatele velmi značné. Může svůj podnik bez rizika rozšířiti a beze všeho opět obmeziti, je sprostěn velké části břemen, jimž uzavřené závody jsou podrobeny, a má nad to při velkém rozsahu svého obchodu výhody velkého podnikatele jak při nákupu surovin, tak při prodeji hotového zboží. Vidíme také tudíž zvláště v Rakousku všude, jak všeobecné poměry živností k tomu pudí, výhod těchto použití. Kdežto průmyslové obory, jichž výrobky jsou předmětem trvalé hromadné spotřeby, již docela aneb aspoň téměř docela, k mechanickému provozování přešly (tkalcovství lněné a bavlněné), udržuje se domácí průmysl následkem vyličených výhod provozování ještě ve velmi vysoké míře v jiných oborech průmyslu textilního, kde odbytost zboží ještě se mění anebo kde zboží to vůbec velkého odbytu na světovém trhu ještě nedosáhlo.

Ano, následkem těchto výhod přihází se dokonce, že podle okolností tovární výroba se zruší a na jejím místě zavede se výroba domovní. To se stává, není-li odbyt dosti velký

nebo bezpečný, aby zaručoval úhradu režijních nákladů, jež podmiňuje budova tovární a jiné stavby a zařízení — soutěží-li s továrnou dělníci domovní a ztěžují-li svými nízkými mzdami a dlouhou pracovní dobou trvání továrny — anebo zamýšlí-li se z konkurenčních důvodů vyráběti zcela bezcenné zboží, jež stroj parou hnaný v tak špatné, málo důkladné jakosti nedovede zpracovati, jelikož by slabý materiál potrhával. Dále lze snadno pochopiti, že čím skromnější jsou nároky dělnictva, tím déle udržuje se sklad, při němž dělník nese celou tíhu klesajících konjunktur, v soutěži s továrnou. Konečně dojde ovšem sklad tím většího rozšíření vedle továrny, čím méně kapitálové síly, podnikavosti a odvahy má třída podnikatelů.

Velice reálný význam, jaký mají zvláštnosti skladového systému jakožto provozovací forma pro podnikatele, vysvitl snad již dostatečně. Avšak výška těchto předností rovná se tlaku, jež skladovým průmyslem trpí podniky uzavřené. Stroj továrníkův musí překonati soutěž s ním o závod pracujících dělníků domovních, což pro větší režii strojové výroby není vždy snadným, jak dokazuje veliký rozsah domovní práce v průmyslu textilním.

Ještě o jednom snížení provozovacích nákladů pro skladáře musíme však důkladněji pojednati: snížení to záleží v nižších mzdách, s nimiž z pravidla spokojují se dělníci skladoví.

Toto thema jest však přechodem k posouzení domovního průmyslu se stanoviska dělníků.

(Dokončení.)

O nových soudech živnostenských.

Píše Dr. Jos. Lukáš.

(Dokončení.)

Co se týče jednání ústního, přísluší je řídití předsedovi soudu živn. Na něm jest, aby při ústním jednání přednesl celý děj žalobní, jakož i námítky od stran činěné. Zejména tehda, bylo-li první stání odbýváno bez přisedicích a pojednávalo-li se nyní před soudem živnost. o sporných otázkách, jež při stání prvním zůstaly nevyřízeny, jest povinností předsedy, aby před počtím jednání podal zprávu o tom, co událo se při stání prvním (§ 29. odst. 1.). Rozumí se samo sebou, že se předseda před počtím jednání pokusí o smír mezi rozvaděnými stranami. Nemá-li žalobce, čím by svoji písemní neb protokolární žalobu doplnil neb opravil, slyší se strana žalovaná se svými námitkami, načež může býti ještě žalobce vyslechnut o těchto námitkách. Je-li nutno provésti řízení průvodní, může tak činiti soud živnostenský z vlastní pravomoci a vyslechnouti svědky a znalce buď v době přede dnem ústního jednání, ve kterémž případě se protokoly v příčině té sepsané předsedou

tyto neodkladné stavby, nezbude než zemských peněz větší měrou k tomu použiti.

Zemědělství teprve v posledních letech věnována trochu slušnější péče, ale dlužno hned k tomu doložit, že i tu jsme teprve při počátcích. Tak dosud náklady na meliorace, na zalesnění neúrodných ploch jsou naprosto nepostačitelné. Zemská banka, která především byla založena pro úvěr meliorační, nedovedla na meliorace za celých sedm let svého trvání rozpůjčiti více nežli 2 $\frac{1}{4}$ mil. zl., protože bez pomoci veřejné nelze na obsáhlejší meliorace vůbec pomyslet a této pomoci veřejné skoro nebylo.

Je pouze nezbytným důsledkem zvětšené činnosti zemské, že také náklad na ústřední správu zemskou roste, ačkoli vzrůst ten není již tak značný, jako při uvedených již odvětvích. Vyžadovala správa zemská (do čeho zahrnujeme i archiv a příspěvek na dějiny Čech) v 1000 zl.:

r. 1865	1872	1880	1893	1895	1897
228	291	363	413	446	537

Tedy také tento náklad se za třicet let zdvojnásobil.

Náklad na zdravotnictví a humanitní ústavy se v posledních letech celkem ustálil. Odečteme-li příslušnou úhradu, jeví se dle rozpočtů čistý náklad na nemocnice, nalezinec, porodnici, blázince a jiné dobroč. ústavy, v 1000 zl.:

r. 1893	1894	1895	1896	1897
2807	2722	2742	2790	2962

Stejně skoro to platí též o nákladu (čistém) na veřejnou bezpečnost (hnanectví, zemské pracovny, polepšovny, stravovny); bylo totiž po odečtení úhrady na to rozpočteno v 1000 zl.:

r. 1893	1894	1895	1896	1897
430	427	466	447	435

Z těchto jednotlivých přehledů je zřejmo, kterak zemská vydání nejméně ze tří čtvrtin (totiž na školství, veřejné stavby, zemědělství, zemské dluhy a na zemskou správu) mají tendenci silně stoupavou i nelze v té příčině mysliti na nějaké uskrovnění, tím méně se dá jakých výsledků docílit úsporami sebe radikálnějšími.

Naproti tomu, přihlédneme-li k prvkům vlastní dosavadní úhrady, přesvědčíme se, že nejsou schopny nijakého dalšího vývoje. Král. České nemá žádného patrnějšího výnosného vlastnictví; zemské statky i se sadem v Bubenči nekryjí svých vlastních nákladů. Vyžadoval čistého nákladu v 1000 zlatých dle rozpočtů:

r. 1893	1894	1895	1896	1896
8	9	11	15	18

Fond domestikální s náhradami od státu (ekvivalenty) za bývalé samostatné zemské daně dává výtěžek spíše menší nežli dříve. V r. 1883 výnos byl celkem 272.000, kdežto v rozpočtech na r. 1893—1897 vykazují se výtěžky ty v 1000 zlatých:

r. 1893	1894	1895	1896	1897
183	216	187	248	187

Jediná samostatná daň zemská, hudebné, dává sice výnos pořáde vyšší, ale celkem přece jen bezvýznamný, jak z povahy daně této napřed zřejmo. Byla rozpočtena v 1000 zl.:

r. 1893	1894	1895	1896	1897
55	57	83	117	146

Úhrady z humanitních ústavů, pracoven a polepšoven sice vzrůstají, ale budou více nežli kompenzovány zvyšovanými náklady na tato dobročinná a bezpečnostní zařízení. Činila úhrada z těchto ústavů 1000 zlatých dle rozpočtů:

r. 1893	1894	1895	1896	1897
379	393	437	479	533

Připočte-li se k tomu náhrada školného průměrem 200.000 zl. ročně, které se beztoho asi v brzkou zruší, jsou již tím úhradné položky téměř vyčerpány; činí totiž v rozpočtu na r. 1896 přes 84% a na r. 1897 82% veškeré vykazované úhrady.

Domovní práce a její úprava státem.

(Dokončení.)

Dělníci vystupují proti skladovým dělníkům s rozhořčením, jako proti nejhoršímu prostředku, který se podnikatelům naskytuje, aby snižoval mzdy, ztěžoval organizaci dělníků, obcházel zákonné předpisy o dělnické ochraně a pojišťování a aby v době příznivých obchodů rozmnožoval lehkomyšlně počet pracovníků — čímž při špatné konjunktúře počet nabízečů práce a tím mzdový tlak citelně se zvětšuje.

V skutku dovoluje skladařství podnikateli nejprve levné dělníky venkovské vyhledávati a užívati daleko roztroušených sil pomocných, jež by se k průmyslu neobracely, kdyby daleko do továrny choditi musely. Nalézajíce se často v ještě zpola selských poměrech jsou tito výrobci nad míru skromní, a když se již k průmyslovému specialisování obrátili, také naproti mzdovému tlaku povolnější, než dělnictvo prostorově spojené. Cit solidarity může mezi nimi vzejíti právě tak nesnadno, jako mezi roztroušenými domovními tovaryši v městě. Kdežto se mezi 30 dělníky v dílně brzy vytvoří esprit de corps, není tomu tak mezi právě tak četnými pracovními silami ojedinelými anebo mezi více skupinami o 4—5 osobách, i když všichni pro téhož podnikatele pracují. Neznajíce konjunktury jsou vždy hotovi ve mzdě vzájemně se strhovati. Upotřebování žen a dětí, t. j. přírůstek nabídky práce, zlevňuje rovněž sám o sobě mzdy.

Také jsou domácí průmyslníci jen stěží přístupni vlivu organizovaných pomocníků, zvl. na venkově. Vážnost zaměstnavatele, celá duševní a mravní sféra, v níž pomocník žije, jest jiná na venkově. Úcta pro mistra zdá se tam býti na mnoze ještě příkazem sebeucty, a propuštění sociálně nepokojných živlů způsobuje často je-

jich vzdálení z místa. K tomu přistupuje, že dělníci skladových venkovských živností, vzdálení jsouce od středisk průmyslových a neorganisování, městským (ku př. vídeňským) soudruhům často i jazykem jsou cizí. Agitace proskakuje teprv znenáhla propagandou tisku, sjezdů delegátů a jednotlivých cestujících agitátorů dělnických až k nim a proniká mnohem zdlouhavěji a nesnadněji než v městě. Organisoání maloživnostenských a skladových dělníků je tudíž ještě obtížnější než zde.

Ovšem jest skladový dělník celý den doma u ženy a dětí; žena může, je-li jeho výdělek příliš skrovný, jíti do továrny nebo k nádeničení, zatím co on od práce zároveň na děti dohlíží. Dělník nemusí, což na venkově padá na váhu, konati denně dlouhou cestu do továrny, může déle pracovati a děti nebo ženu k práci přibrati. Avšak jestliže venkovský dělník zaměstnán jest od mistra maloživnostenského, vyjadřuje se bídne postavení tohoto přirozeně i zřetelně v poměrech domovních tovaryšů. Skladař účinkuje vždy, z převahy anebo — je-li to malomistr, který sám ve špatných poměrech se nachází — z bídy, jako živý šroub mezdí. Konečně stane se pracovní den, ze snahy po výdělku dobrovolně prodloužený, pravidelným zařízením, aniž by proto mzdy zaručovaly dostatečnou existenci.

Než nehledě k tomu, že postavení skladových tovaryšů s odvislostí jejich mistra se zhoršuje, účinkuje na ně nanejvýš nepříznivě špatné postavení jeho soudruhů: při stoupající konjunktře udržují podnikatelé následkem neriskantního rozšíření výroby mzdu nízko, při krizích však účinkuje soutěž zvětšeného zástupu pracovních sil intenzivně a mzdy klesají až k existenčnímu minimu těch, kdož mezi uvolněnými silami nejméně potřeb mají.

Domovní dělníci jsou tudíž, až na malé výjimky, daleci toho, obdržeti od skladaře příspěvek k nájemnému anebo vyšší mzdu než dělníci v dílně, která by je odškodňovala za nejistotu jejich postavení; naopak jest jejich postavení z pravidla mnohem nepříznivější, než dělníků v dílnách anebo v továrnách jejich oboru. Střídavě se opakující přepínání výroby a těžké krise — následky snadného rozšiřování výroby — zabraňují jednak dělníkům, využítkovati výhod příznivé konjunktury a rozmnožují zvláště citelně pro domovní dělníky jako pro soutěžící s nimi pomocníky v dílně nevýhody klesající poptávky.

S rozhořčením mluví Karel Marx co do městské práce domovní o »pracovních děrách«, v nichž ženy, děvčata, děti v zkaženém vzduchu s přepínáním sil pracují, a o venkovském průmyslu domáckém pravil liberální poslanec jeden již 1882 při poradě o první živn. novele na radě říšské: »Tu jest pauperism ve zcela jiné míře než v maloživnostech, tu naleznete 18hod. práci, která posléze nic neposkytuje než brambory, tu

najdete souchotiny a chudokrevnost rozšířeny u obyvatelstva celých údolí.«

Obecenstvo se své strany neprozrazuje vždycky osvětlený vlastní interes, kupuje-li místo lepších nabízené mu levné výrobky domáckého průmyslu, a nepochodí vždy dobře, jestliže jakost výrobků stlačením cen se zhoršuje. Spotřebitel jest také ohrožen, nosí-li on, jeho rodina, lidé, s nimiž obcuje, šatstvo, pocházející z domácí dílny, v níž, jak často se stává, zuří nakažlivé nemoci.

A co výrobců a dělníků a obecenstva se dotýká, dotýká se ještě zvláště jejich souhrnu, národa, a jeho vnějších reprezentantů, moci státní. Zakročení těchto žádá lidumil, aby synové a dcery národa nekonali průmyslové práce v místnosti, kde bydlí, vaří a perou, netrávili noci po vykonané práci v prostoru prachem, výparem a zápachem naplněné a nehynuli v přílišné špatně placené činnosti a při nejistém výdělku, aby jejich mladistvý dorost, místo co by užíval svobody anebo dostával vyučování, nebyl předčasně přidržován k namáhání průmyslovému, t. j. aby mládež nežila bez svěžího veselí, a nevyrostala, nepoznávajíc mládí.

III. Kterých prostředků může tedy užiti stát ke vlivu na tuto bezpravidelnou formu výroby?

Aby domácí průmysl vůbec upravit se mohl, jeví se především nutno, domovní dělníky v evidenci držeti. Z cizozemských zákonodárství byla to kolonie Victoria v Australii, jež takovou vázanost registrovací již 1884 předepsala, aby zjišťovala počet individuí, na něž zákon měl se vztahovati. Vůbec jest pro úpravu domovní práce Austrálie vzorem. Vydaly sice i státy severoamerické zvláštní ustanovení o domovní práci, avšak tyto státy, právě jako Anglie, posuzují domovní práci v podstatě se stanoviska zdravotního ohrožování, jež tato pro dělníky, v nezdavých místnostech u podmistřů napěchované, dále však i pro konsumenty v zápětí má. Pomyslemež jen na zdravotní ohrožení šatstvem a prádlem, ušitými u podmistra, u něhož onemocnělo dítě na záškrt, osýpky, spalničky nebo tyfus. Nebo pomyslemež dokonce na vypuknutí epidemické cholery. S hlediska zdravotní policie měla by se tudíž předepsati kontrola oněch místností, v nichž vůbec průmyslová práce k prodeji se vykonává.

Jinak se má však s hlediskem, s něhož žádá dělnictvo úpravu domácího průmyslu, a sice od prvního sjezdu strany sociálně-demokratické v Hainfeldě, koncem 1888.

Již tehdy bylo žádáno rozšíření předpisů o dělnické ochraně na domácký průmysl. V tom směru i Švýcarsko postupovalo a jednotlivé kantony zakazují dávati dělnicím po skončení denní jejich práce v továrně nebo dílně ještě práci domů. Bylo by lze stanovit ještě jiné pod. požadavky k ochraně do-

movních dělníků, jako ku př., aby pracovní pomůcky skladařem dodávané a vpočítávané nesměly býti dělníkům přenechávány draže, než za cenu vlastních nákladů. Zákon osady Viktorie v Australii konečně ve svém od 1. října m. r. platném znění nařizuje, aby každý, kdo mimo továrnu nebo dílnu na výrobě předmětů oděvního průmyslu (tedy šatstva jako obuvi), k účelům obchodu nebo prodeje zhotovovaných, jest súčasťněn, se osobně nebo písemně hlásil u náčelníka živnostenské inspekce. Při tom má udati jméno a adresu, a změny v adrese časem nastávající. Taková oznámení dopravují se bez poštovního. Zároveň předpisuje se pro tyto osoby pro potřeby sociálně-statistických nebo živnostensko-politických šetření povinnost svědecká. Též pomýšlí se na korporace, jež sestávajíce z podnikatelů a dělníků, mají míti za úkol, určovati pro jisté živnosti místně závazné mzdy minimální. Činnost těchto komisí bude se vztahovati i na práci domovní.

V Novém Zeelandě konečně dle vzoru státu Novo-Yorského připevňuje se k oblekům v domovních výrobách zhotoveným tištěný lístek, který označuje tyto šaty jakožto práci domáckou. Tento lístek nesmí se před prodejem oděvu spotřebiteli sejmuti, a vrchní tovární inspektor osady novozeelandské očekává od tohoto zavedení vychovatelský vliv na obecnstvo. Toto jest totiž v Australii tak demokraticky vychováno, že se lze od něho nadíti, že dá přednost zboží v maloživnostenských dílnách nebo továrnách vyrobenému před výrobky skladařů a domovních dělníků.

V Rakousku, jak známo, dalo ministerstvo obchodu na jaře r. 1896 na veřejnost zásady osnovy zákona k úpravě práce domovní. Osnova dotyčná dá se shrnouti v myšlenku, že zaměstnávání se štukverkářstvím váže se na držení zvláštní pracovní legitimace, jež od živn. úřadu vydávati a ročně obnovovati se má. Tyto pracovní legitimace nemají se po uplynutí jednoho roční lhůty přechodní vydávati, resp. obnovovati mužským pomocným dělníkům pod určitou hranicí stáří, vyjma osobám, stíženým tělesnou vadou, která je k práci v dílně činí nezpůsobilými. Hranice stáří, pod kterou pracovní legitimace nemají se vydávati, má se stanoviti asi 22 lety a průběhem času postupně zvyšovati, tak že by na tento způsob počet štukverkářů každoročně byl obmezován. Podmístři naopak nemají býti oprávněni k držení učňů, nebo jen výjimkou při zvláštním povolení.

Tato opatření zdají se mi zcela nezávažnými, protože neproveditelnými. Neboť zavedení pracovních legitimací nikoho v nouzi nezdrží, aby nepracoval i bez takové legitimace. Absolutní doba se svými silnými organisacemi cechovními nebyla přece přes opětovné rozběhy rovněž s to »fušery«, jak si opětně byla předsevzala, »vy-

pleniti«.*) A co se obmezení v držení učňů týče, naráží toto prakticky na značné obtíže, neboť mnozí mistři jsou v živé sezoně dodavateli na zakázku, v mrtvé sezoně podmistři.**)

Dle mého názoru měla by pro Rakousko býti prvním, v podstatě přípravným krokem zákonodárným povinnost registrovací, a potom především podrobení domácích dělníků nynějšímu pojišťování nemocenskému. I to však není věcí, již snadno lze provést.

Poměry domovní práce jsou nanejvýš různé. Rozdílnosti zejména mezi velkoměsty a venkovskými okresy, pak mezi jednotlivými živnostmi navzájem jsou velmi značné, a sdělení dotyčných předpisů předpokládá tudíž důkladnou znalost organisace domácího průmyslu v celém Rakousku. — Že však tato opatření sama o sobě nedostačují, je rovněž jasno.

Ve zprávách rakouské inspekce živnostenské byla opětovně podněcována myšlenka, vázati užívání všech dílen nebo provozoven na úřední povolení. To platí již pro část domácího průmyslu ve státě novoyorském. Musilo by jen pečováno býti o to, aby při zavádění podobného opatření v Rakousku nebylo postupováno v slohu byrokratickém, aby tato úřední povolení nebo odmítnutí děla se bez útrat a nejevila se příčinou ku ztrátám času a chicanám uchazečů.

V Anglii snaženo se o potlačení domácího průmyslu i tím, že při dodávkách pro veřejné korporace klade se za podmínku, aby výrobky zhotoveny byly ve vlastních provozovnách a aby dělníci obdrželi mzdy přiměřené — opatření, jehož by beze všeho užito býti mohlo. V Anglii byla i opětovně přetřásána proveditelnost rozšíření dělnické ochrany na domácí průmysl, a navrhováno k tomu účelu zavést dvoj- resp. trojnásobné ručení: majitele domu, dělníka domovního a skladaře, kteří všichni by byli zodpovědní za zachování ochranných předpisů v domovní výrobě.***)

Dělnictvo v Rakousku vydalo i heslo o zákazu nebo odstranění všeliké práce domovní, jaké ostatně i od strany křesťansko-sociální částečně bylo hájeno. Pokládám tento požadavek za heslo, které snad objasňuje cíle stranou sledované, nikoli však za programový bod k bezprostřednímu provedení způsobilý. Odstranění domovní práce vůbec jest po mém soudě za dnešních poměrů nemožností a patří k tomu veliká naivnost mysliti, že podobný zákon naproti hospodářskému zjevu, s takovou

*) Schwiedland, Kleingewerbe u. Hausindustrie in Österr. 1894, sv. II. hl. 4.

**) Své názory o těchto zásadách uveřejnil jsem ostatně v podrobném dobrozdání, podaném v červnu 1896 a v únoru 1897 dolnorak. obchod. a živnost. komoře (»Vorbericht über die gesetzliche Regelung der Heimarbeit«, první Vídeň 1896, druhý 1897).

***)) Srovn. můj »Erster Vorbericht« str. 47. nn. a »Zweiter Vorbericht« str. 63 nn.

mohutností pronikajícím, bude více než »po-
tištěným papírem«. Avšak není ani naskrze po-
třebno, domovní práci ve všeliké formě odstraniti.
Poukazují na lehčí práce, jež továrny venkovské
vdaným dělnicím domů dávají. Nejde o to, do-
mácí průmysl úplně odstraniti, nýbrž o to, jej
upravit, a v tomto směru spočívají beze vší
pochyby bezprostřední úkoly veřejné správy.

Na všechn způsob bude se naproti tomuto
zjevu musít učiniti rozhodnutí, neboť pominula
již bohdá doba, kde zákonodárci mohli ignorova-
ti vývoj domácí výroby, její formy a účinky,
jak tomu bohužel bylo dosavade.

Dr. Eugen Schwiedland.

Ku zprávě živnostenských in- spektorů za rok 1896.

Letos naskytuje se současně dvojí podnět ku
zmínce o živnostenském inspektorátu rakou-
ském: jednak obvyklá výroční zpráva o úřední
činnosti inspektorů za (třináctý) rok jejich pů-
sobení, jednak dosti neočekávaný odchod do-
savadního ústředního inspektora živn., min. rady
Migerky, za něhož — a ovšem z valné části jeho
zásluhou — instituce tato od vzniku svého v roku
1883 vybudována a k nynější obecně uznávané
relativní výši přivedena byla.

Nechceme pokoušeti se o vystižení obsahu
objemné knihy na 500 stran čítající, nýbrž učini-
ti jen některé poznámky.

Působnost i rozsah instituce této od r. 1883
neobyčejně se rozmohly. Obnášelt počet:*)

	1884	1890	1894	1895	1896
1. osob ústředního in- spektorátu . . .	1	1	2	2	3
inspektorů jako správců v obvod. asistentů	9	16	18	18	19
2. navštívených záv., z nichž bez motorů	2564	5892	9666	10002	10911
3. dělníků v navští- vených závodech v 1000	791	2494	4636	4593	4698
4. pozvání ke komi- sím	228	343	446	470	508
osobních účastí při komisích	89	58	46	47	46
podaných písem. dobrozdání . . .	104	2786	10760	11864	10884
přijatých stížností úspěšných inter- vencí v ‰	104	887	2617	2546	2609
	1100	?	6070	7267	9450
	100	5023	5817	6522	6742
	?	41	35	24.7	37.2

Personál inspektorátu stoupl tedy od r. 1884
z 10 osob na 46, počet inspektorských obvodů
z 9 na 19. Počet navštívených závodů se bez-
mála zčtvrtnásobil a mnohem větší pozornost
věnuje se od r. 1890 podnikům menším, malo-
živnostenským, jak patrně z menšího průměr-

ného počtu dělníků na 1 navštívený závod vy-
padajícího. Zdesateronásobil se počet komisí,
k nimž inspektoři jsou zvaní, a devětkrát větší
jest počet písemných dobrozdání inspektory po-
daných. Vzrůst přijatých stížností ze 100 na 6742
svědčí o stoupající důvěře, jaké inspektoři po-
žívají u dělníků i podnikatelů; naproti r. 1895
počet úspěšných intervencí rovněž stoupl z 1607
na 2057 čili z 24.7 na 37.2‰.

Agenda vzrostla tudíž naproti počtu inspek-
torů tak, že dle předkladací zprávy Migerkovy
»nyní na systematický postup při překonávání
pracovního materiálu inspektorům připadajícího
v jednotlivých obvodech ani mysliti nelze«. Roz-
počet hrubý na živn. inspektory obnášel v r. 1895
160.210, 1896: 167.410, 1897: 175.200 zl.

Od 1. července přibude 5 nových asistentů
a vláda zamýšlí přesazovati je občasně do jiných
obvodů k seznání praxe vůbec a zejména též
na výpomoc do obvodů, kde je mnoho sezonních
podniků s krátkou kampaní.

Vadou zpráv jest, že nebývá k nim připojena
mapka, v níž by rozdělení obvodů a počet sil
inspektorských, v nich působících, byl vyznačen.

Pokud zemí českých se týče, byly r. 1884
rozděleny ve 4 inspektorské obvody se sídly:
Praha, Budějovice, Liberec a Brno (pro Moravu
a Slezsko), r. 1896 však již v 9 obvodů se sídly:
Praha, Liberec, Plzeň, Budějovice, Král. Hradec
a Děčín v Čechách, Brno a Olomouc na Moravě
a Opava ve Slezsku.*)

Za to tvoří, jako na samém počátku této
instituce, Halič a Bukovina dosud jediný okres
inspektorský.

Přehled činnosti inspektorů v Českých zemích
podává následující tabulka z dat poslední zprávy
sestavená. Obnášelt r. 1896 počet:

v obvodu inspekt.	navští- v. záv. vůbec	s parními mot. o HP.	dělnict- va v navšt. záv.	z toho mužs.	ženských
Praha . . .	804	41031	48570	37936	10634
Liberec . .	1119	39525	58352	32688	25664
Plzeň . . .	607	13502	20444	16218	4226
Budějovice .	521	5516	16596	10456	6140
Kr. Hradec .	629	34676	47293	31127	16166
Děčín 1/2 roku	245	35213	15807	11013	4794
Čechy . . .	3925	169463	207062	139438	67624
Brno . . .	741	19016	42291	29246	13045
Olomouc . .	479	21148	36187	23015	13172
Opava . . .	526	35707	35520	25596	9924
Země koruny					
České . . .	5671	245334	321060	217295	103765
Předlitavsko					
úhrnem	10911	367084	508886	361110	147776

*) Rozdělení Čech ovšem není souměrné. Inspek-
torát budějovický zabírá plnou 1/3 Čech (téměř celý střed
a jih, 21 okr. hejtmanství) od Klatov, Blatné, Příbrami,
Zbiroha, Berouna (!), Dobříše, Neveklova až po Ledec,
Něm. Brod a Polnou. O zbytek dělí se 5 ostatních in-
spektorátů, z nichž teritoriálně jsou nejmenší Liberec,
Děčín a Praha (10, 11 a 13 okr. hejtmanství). Inspek-
torát budějovický čítá obyvatel asi 1:34 mil., děčínský
jen asi 0.7 mil, liberecký 0.63 mil. Zcela jiný poměr

*) Číslice za r. 1884 a 1890 vzaty z Mischlera, Österr.
Staatswörterbuch I. str. 923.